

Textová příloha:

METODA HODNOCENÍ KRAJINNÉHO RÁZU (LÖW & spol., s.r.o.)

1. Metodická východiska

Krajinný ráz určitého území je výsledkem působení přírodních, kulturních a historických činitelů. Procesy a jevy v krajině probíhající jsou velmi složité a mnohonásobně provázané jak prostorově tak časově (včetně informačních toků). Tento vysoce heterogenní a složitý systém je proto účelné členit na dílčí subsystémy, které se řídí obdobnými typy zákonitostí a mají i obdobné chování v prostoru. Složitý systém vztahů a vazeb v krajině lze zjednodušeně rozčlenit do tří základních systémových vrstev (primární, sekundární a terciární), podle jejich procesní závislosti na základních charakteristikách prostředí a na lidské populaci v nich žijící, hlavně však dle charakteru zákonitostí, kterými se tyto vztahy řídí.

- **Primární krajinný systém** je tvořen prostorově funkčními danostmi, které se řídí ryze **přírodními zákonitostmi** a vztahy (např. hydrologická síť jako odraz reliéfu, přírodní ekosystémy) - tedy bez vlivů člověka jako myslící a tvořící bytosti. Systém vytváří v krajině všudypřítomnou vrstvu primární krajinné struktury.
- **Sekundární krajinný systém** je prostorově funkčním vyjádřením člověkem vytvářených (a využívaných) struktur krajiny. Projev tohoto systému tvoří v krajině nejvýraznější vrstvu - sekundární krajinnou strukturu. Sekundární krajinný systém, tj. systém aktivit člověka pro uspokojení jeho fyzických potřeb se řídí především **ekonomickými zákonitostmi** (v rámci určitých přírodních podmínek).
- **Terciární krajinný systém** je prostorově funkční vyjádření lidských představ (individuálních i skupinových) o vnímané realitě. Řídí se ryze **psychologickými zákonitostmi** (vše co se odvíjí od lidského vnímání prostředí jako jeviště individuálního života). Jeho součástí je i umění. Tento systém v krajině vytváří často skrytou, ale vždy reálně existující terciární krajinnou strukturu, promlouvající k nám pomocí znaků a symbolů.

Krajinný ráz vnímáme jako sjednocený **obraz** primární, sekundární a terciární struktury. **Obraz krajinné struktury**, který je hlavním předmětem zkoumání krajinného rázu, nazýváme, (obdobně jako v petrografii), krajinnou texturou. **Krajinná textura** je tedy uspořádání viditelných povrchů struktury krajiny.

Obraz krajiny, potažmo krajinné struktury projevující se navenek její texturou, k nám mluví pomocí typických znaků. **Typické znaky krajiny** jsou jednotlivé, člověkem v krajině smyslově přímo i zprostředkovaně vnímané charakteristiky krajiny, které spoluvytvářejí její obraz a určitý prostor pro člověka identifikují, a tím vytváří její ráz.

2. Diferenciace krajiny

Percepční (vizuální) souvislosti krajinného rázu

Rázovitost krajiny je obrazem krajiny v naší mysli, kdy jsou nám její charakteristiky zprostředkovávány pomocí typických znaků. Tyto znaky tedy pro nás vytvářejí krajinný obraz a určitý prostor pro člověka identifikují.

Charakteristiky, ani rázovitost krajiny nejsou výslednicí estetických hodnot krajinářských návrhů, ale tvořivého života stovek generací našich předků v daných přírodních, kulturně historických a sociálních podmínkách. Rázovitost velmi přesně syntetizuje tyto charakteristiky krajiny a umožňuje jejich **typologické** (podle typů znaků) i **individuální** (podle místní kombinace znaků) definice a členění.

Pro samotné hodnocení krajinného rázu a případná doporučení pro jeho ochranu je nutné řešené území rozčlenit na menší segmenty, které jsme schopni dostatečně popsat a vymezit. Základním úkolem je tedy

diferenciace krajin a stanovení jejich hodnot. Toto členění může být buď **typologické** (podle podobnosti) anebo **individuální** (podle prostorových, v našem případě logicky především **vizuálních** souvislostí), přičemž každé vnímá a hodnotí krajinu z jiného úhlu pohledu. Pro kvalitní, komplexní hodnocení krajinného rázu území je nutné provést jak individuální, tak typologické členění krajiny.

• Individuální diferenciace krajiny

Individuální členění vyzdvihuje jedinečnost a neopakovatelnost každé krajiny, kterou pojímá jako soubor vizuálních prostorů, které vymezují přirozené krajinné předěly (většinou utváření reliéfu). Tímto postupem jsou v území vymezeny tzv. *supervizuální celky*, které jsou jako základní krajinné obrazy individuálně popsány svými typickými znaky a u nichž je následně stanovena odpovídající ochrana. Jejich elementární kompoziční prostory jsou tzv. *konvizuální celky*, které lze stejně jako předchozí, jim nadřazené celky popsat jejich typickými znaky.

• Typologická diferenciace krajiny

Typologické členění naopak pracuje s opakujícími se charakteristikami krajiny a jednotlivé typy vymezuje na základě vnitřní podobnosti a odlišnosti vůči okolí.

Krajinný ráz je třeba chránit tak, aby zůstaly zachovány nejhodnotnější segmenty všech typů krajiny (dle typologické diferenciace) a zároveň, aby si maximální část území udržela alespoň své základní charakteristiky (dle individuální diferenciace).

Právě toto propojení zmíněných přístupů by mělo potenciálně zajistit náležitou územní ochranu krajiny.

2.A Typologická diferenciace české krajiny

U tohoto členění je třeba zdůraznit, že popis typických znaků a jejich členění či aglomerování není popisem vlastních přírodních a socioekonomických vlastností území, ale jejich obrazu – nepopisujeme tedy prakticky věcnou strukturu, ale vzhledovou texturu krajiny.

Nejvyšší, na celoevropské úrovni vytvořené členění krajiny Evropy, vymezuje krajinné megatypy.

Krajinné megatypy: tým nizozemských vědců v tzv. „Dobříšské zprávě“ rozdělil Evropu na 8 kategorií krajiny a ty dále účelově rozčlenil do 30 krajinných megatypů. U nás jsou však identifikovány pouze tři:

- **v kategorii krajin alpinského bezlesí** (v severovýchodních vrchovinách s vřesovišti a rašeliništi Skotska, západního Irsku a Norska a části vysokohoří nad alpínskou hranicí lesa s keříčkovou vegetací jako analogii tundry, směrem dolů s přílehlým sledem regionálně rozmanitých vegetačních stupňů s charakterem „extrazonální tajgy“ - Pyreneje (Španělsko, Francie); Alpy (Francie, Itálie, Švýcarsko, Rakousko); Vysoké Karpaty (Slovensko, Polsko, Ukrajina, Rumunsko); Vysoký Balkán (ve státech bývalé Jugoslávie):

9. Pohoří (pouze nejvyšší části Krkonoš a Hrubého Jeseníku)

- **v kategorii uzavřených až polootevřených krajiny – bocage** (atlantské pobřeží mírného pásma a polootevřené zemědělské krajiny Evropy, vedle Španělska je soustředěn výhradně do oblastí střední Francie, jižního Německa a i na naše pohraniční hory):

11. Semibocage (velká část naší krajiny mimo zemědělských nížin a pahorkatin)

- **v kategorii krajiny otevřených polí** – openfields (nejrozšířenější evropská kategorie zemědělských krajiny, včetně České republiky):

17. Středoevropská scelená pole (otevřené zem. krajiny většiny našich nížin a pahorkatin)

Rámcové krajinné typy

V roce 2005 byla v rámci grantu MŽP ČR č. VaV 640/01/03 – Typologie české krajiny zpracována v měřítku 1 : 200 000 mapa rámcových krajinných typů České republiky. Rámcové krajinné typy, jak naznačuje jejich název, vytvořily pevné hodnotící rámce našich krajin, usnadňující srovnání individuálních, případových hodnocení na nižší úrovni.

Rámcové krajinné typy jsou průnikem tří souborů charakteristik krajin – rámcových sídelních typů (celkem 7), rámcových typů využití území (celkem 6) a rámcových typů georeliéfu (celkem 19). Rámcové typy osídlení v sobě zároveň integrují vývoj osídlení, historické typy sídel a jejich plužin, archetypy lidových domů, klimatické charakteristiky a biogeografické jednotky. Rámcové typy využití území popisují strukturu aktuálního stavu využívání území. Rámcové typy georeliéfu popisují jeho relativní členitost a výjimečnost v rámci ČR.

Navržené typy krajin tvoří rámce pro členění krajiny na regionální úrovni. Jednotlivé typy jsou vymezeny a popsány z hlediska přírodního, socioekonomického i kulturně-historického. Vznikly tak tři vůdčí rámcové krajinné typologické řady postihující přímo či zprostředkovaně hlavní typologické rámce vlastností české krajiny, zjednodušeně shrnuty na:

I. Rámcové sídelní krajinné typy

Vznikly na základě sjednocení vůdčích charakteristik:

- historické typy venkovských sídel a jejich plužin (získané především na základě studia historických map),
- vývoj osídlení krajiny (převzato z řady příslušných prací – starosídelní oblasti z historického atlasu, korigováno podle prvních historických zmínek o obci),
- typy lidového domu,
- vegetační stupňovitost (převzatá z vymezených biochor biogeografického členění ČR),
- biogeografické podprovincie.

Syntézou těchto pěti vůdčích charakteristik bylo vymezeno 7 rámcových typů krajin, které postihují jejich základní vlastnosti a jejich změny na stanovených osách. Jako nejlépe vystihující provázanost těchto charakteristik se ukázalo členění podle doby vzniku dané sídelní krajiny. Projev stejných osídlovacích principů se však výrazně lišil podle celkového charakteru reliéfu krajiny a makroklimatických vlastností, vystižených odlišnostmi biogeografických podprovincií. Doba osídlení krajiny dané biogeografické podprovincie pozoruhodně koreluje s příslušnou vegetační stupňovitostí, odpovídá jí i typ sídla a plužiny a lidového domu. Období, kdy se krajina stala sídelní a tedy člověkem osvojené, se tak ukázalo jako vhodné souhrnné označení jednotlivých sídelních typů krajin.

Jsou tak u nás vymezeny tyto rámcové sídelní typy krajin:

1. starosídelní krajina hercynského a polonského okruhu
2. starosídelní krajina panonského okruhu
3. krajina vrcholně středověké kolonizace hercynského okruhu
4. krajina vrcholně středověké kolonizace karpatského okruhu
5. krajina pozdně středověké kolonizace hercynského okruhu
6. krajina novověké kolonizace hercynského okruhu
7. krajina novověké kolonizace karpatského okruhu

II. Rámcové krajinné typy způsobů využití území

Druhou vůdčí charakteristikou typologické řady je struktura využití ploch v osách krajiny přírodní – krajiny přírodě blízké – krajiny člověkem podmíněné, až přeměněné. Jde o vůdčí charakteristiku sekundární krajinné struktury.

Tato charakteristika krajinu ČR člení podle převažujícího způsobu využití krajiny. Tomu odpovídá dlouhodobě i typ aktuálního pokryvu zemského povrchu – les, - bezlesí (zemědělské kultury), - mozaika lesa a bezlesí, - mozaika vodních ploch, - zastavěná území, - mozaika porostů nad horní hranici lesa. Tato charakteristika též přeneseně vyjadřuje i intenzitu antropické přeměny přirozených stanovišť. Nejméně přeměněné jsou krajiny horských holí (nad horní hranici lesa) a lesní krajiny, nejvíce přeměněné jsou zemědělské a zejména urbanizované krajiny.

Na tomto účelově zjednodušeném základě lze v ČR vymežit 6 rámcových typů využití území:

- Z – zemědělské krajiny
- M – lesozemědělské krajiny
- L – lesní krajiny
- R – rybníční krajiny
- U – urbanizované krajiny
- H – krajiny horských holí

III. Rámcové typy reliéfu krajin

Třetí vůdčí charakteristikou typologické řady jsou typy reliéfu krajin. Ty jsou vymežovány na základě jejich výraznosti a vzájemné odlišnosti. Tak bylo vymezeno 19 typů reliéfu krajin:

běžné typy reliéfu

- 1 – krajiny plošin a plochých pahorkatin
- 2 – krajiny členitých pahorkatin a vrchovin Hercynika
- 3 – krajiny členitých pahorkatin a vrchovin Karpatika

výjimečné typy reliéfu

- 4 – krajiny rovin
- 5 – krajiny rozřezaných tabulí
- 6 – krajiny hornatin
- 7 – krajiny sopečných pohoří
- 8 – krajiny vysoko položených plošin
- 9 – krajiny vátých písků
- 10 – těžební krajiny
- 11 – krajiny širokých říčních niv
- 12 – krasové krajiny
- 13 – krajiny výrazných svahů a skalnatých horských hřbetů
- 14 – krajiny ledovcových karů
- 15 – krajiny zaříznutých údolí
- 16 – krajiny izolovaných kuželů
- 17 – krajiny kuželů a kup
- 18 – krajiny vápencových bradel
- 19 – krajiny skalních měst

Podrobný popis jednotlivých rámcových typů krajin v rámci ČR viz projekt VaV 640/01/03 Typologie České krajiny, LÖW & spol., 2005.

2.B Individuální diferenciace krajiny

Individuální diferenciace krajiny vychází z principu jedinečnosti a neopakovatelnosti jednotlivých částí krajiny. Naše vnímání krajiny je především vizuální. Individuální členění proto musí nutně vycházet ze základních způsobů tohoto vnímání krajiny jako vnitřně souvisejících celků. Krajinné celky jsou tedy vymezovány na základě utváření reliéfu, který vytváří rámec pro vizuální vnímání krajiny. Proto za základní individuální jednotky členění krajiny považujeme tzv. konvizaální a supervizaální krajinný celek.

Konvizaální krajinný celek (zkráceně KvC) je „individuální krajinný prostor, vymezený pohledovými bariérami, který je uvnitř sebe pohledově spojitý z většiny pozorovacích stanovišť“. Konvizaální krajinné celky mohou být pohledově uzavřené, polootevřené i zcela otevřené. Ani otevřené části by však neměly kvůli rozlišovacím schopnostem lidského oka přesahovat délku 3 km.

Vedle tohoto horizontálního vymezení se v krajinách s dramatickým georeliéfem hlubokých údolí skladba konvizaálních celků rozvíjí i vertikálně, kdy výšková úroveň dna údolí tvoří jeden celek, úroveň středních, svahových poloh druhý a vrcholky třetí. Konvizaální celek je elementárním kompozičním prostorem krajiny.

Za okraji konvizaálního krajinného celku, které tvoří jeho ohraničení, se často pohledově uplatňují další, vzdálenější krajiny či převýšené horizonty a části jejich pohledově exponovaných svahů, projevujících se jako krajinné veduty. Vzdálené horizonty a veduty vytvářejí v nadhledech nadřazené – supervizaální krajinné celky.

Supervizaální krajinný celek (zkráceně SvC) je tedy „individuální část krajinného prostoru, vymezená krajinnými ohraničeními (horizonty a vedutami), který je uvnitř sebe v nadhledech pohledově spojitý.“ Jeho největší vnitřní vzdálenost se řídí viditelností za průměrných atmosférických podmínek a pohybuje se u nás až okolo 40 km. I on může být pohledově uzavřený, polootevřený i zcela otevřený. Supervizaální krajinný celek je tedy největším, vnitřně členěným a ze země vnímaným, kompozičním krajinným celkem.

Krajinným suterénem nazýváme pohledově skryté části krajinných celků, které tvoří vlastní, pohledově uzavřené krajinné prostory, zejm. se jedná o výrazněji zaříznutá údolí.

Při vnitřním uspořádání konvizaálních a supervizaálních celků se kompoziční prvky projevují zjednodušeně jako krajinné ohraničení a matrice (pozadí), akcentované krajinnými singularitami (kompozičními osami a póly).

Krajinné ohraničení vymezující jednotlivé krajinné celky může být uzavřené, polootevřené i zcela otevřené. Způsob ohraničení i velikost krajinných celků, se významně liší podle krajinných typů. Může být jak nuanční, tak akcentované singularitami. Ohraničení jsou nejcitlivějšími místy kompozice a tvoří je především čelní svahy, hřbety a hřebeny - tedy reliéf, projevující se jako krajinné veduty a horizonty.

Krajinné horizonty – převážně liniový typ ohraničení, jehož charakter závisí na reliéfu. Jednoznačnou linii tvoří na výrazných terénních zlomech (ostré hřbety, skalní stěny atd.). Naopak v případě plochého reliéfu linii horizontu mění či může měnit i malá výšková změna kdekoli na temeni svahu. Krajinné horizonty supervizaálních celků, tzn. míst KR, jsou viditelná ze širokého okolí a jedná se tedy o *místa prioritní ochrany krajinného rázu*.

Krajinné veduty – jsou tvořeny převýšenými okraji krajinného celku - buď čelními, a proto pohledově exponovanými svahy, nebo horskými hřebeny či vysokopodlažní bariérou zástavby. Veduty supervizaálních celků jsou pohledově velmi exponované, a proto jsou *místa prioritní ochrany krajinného rázu*. Zvláštní pozornost je třeba věnovat především krajinným vedutám pohledově uplatňujícím se v širokém okolí, které tím pádem mají nadregionální význam. Naopak svahy hlubokých zaříznutých údolí se v nadhledech projevují pouze omezeně. Výjimkou jsou asymetrická údolí, kde je jeden svah mnohem vyšší než druhý. Vyšší svah se pak uplatňuje v dálkových pohledech.

Krajinná matrice je tvořena běžnými a převažujícími typy uspořádání – strukturami krajiny či jejich opakujícími se kombinacemi. Matrici tvoří i typická krajinná mozaika z opakujících se individuálních prvků. To, co je v dané krajině běžné, je logicky i základní platformou pro hodnocení nových zásahů do ní. Matrici formují jak výsledky různého způsobu využívání, tak i běžné stavby a zařízení. Na úrovni

supervizaálních celků se vždy jedná o určité kombinace několika typů ploch, a proto se jejich krajinné matrice dají dobře vystihnout popsanými typy krajin. V krajinném detailu, tj. na úrovni konvizaálních celků již většinou můžeme mluvit o homogenních typech ploch, a proto matrice konvizaálních celků charakterizujeme typy prostorových struktur. V krajinách rurálních převažují matrice lesní, zemědělské či smíšené s venkovskými sídly, v krajinách urbánních matrice různých typů zástavby. U matrice je důležitý soulad jejího vzhledu s funkcí jako výslednice průniku jejích přírodních podmínek a způsobů využívání.

Krajinné singularity – *krajinné osy a póly* jsou místa v krajině s výjimečným, neopakovaným účinkem. Tvoří tedy výjimky oproti dané krajinné matrici a není tedy rozhodující, zda jsou jednotlivé prvky matrice výrazné či nikoliv. Je logické, že singularit musí být v daném celku málo, jinak se stávají součástí matrice. Vzhled jednotlivých singularit a jejich vzájemné uspořádání určité krajinné celky identifikují, a proto se jedná o *místa prioritní ochrany krajinného rázu*. V některých případech však může singularita působit v určitém celku rušivě až nepatřičně – nemusí být proto nijak chráněna.

Krajinné osy jsou liniové singularity, které protkávají krajinu a vytvářejí osy krajinné kompozice daného celku. Mohou být charakteru přírodního (vodní toky a údolí, svahové zlomy, ale i biokoridory apod.), kulturního (urbanistické osy) i historického (prostorové stopy minulých linií), popř. i jejich kombinací.

Krajinné póly jsou bodové singularity s výjimečným účinkem, tvořící akcenty v dané krajinné matrici. Odvíjejí se od místně koncentrovaných, přitom však výrazně odlišných, částí prostorů. Opět mohou být jak přírodní (izolované tvary georeliéfu, skály či výrazně odlišný vegetační kryt), kulturní (stavební dominanty, náměstí nebo jiné funkčně zvláštní plochy apod.) či historické (stopy historických pólů), popř. i jejich kombinací. Póly mohou tvořit jak pohledové dominanty, tak výrazná kompoziční ohniska významová.

KvC a SvC jsou tedy základní krajinné obrazy, které lze dále individuálně popsat jejich typickými znaky matric, ohraničením a singularitami.

Jak již bylo v úvodu řečeno, krajinný ráz vnímáme jako sjednocený obraz primární, sekundární a terciární struktury. Obraz krajinné struktury, který je hlavním předmětem zkoumání krajinného rázu, nazýváme **krajinnou texturou**. Krajinná textura je tedy uspořádání viditelných povrchů struktury krajiny. Jejím prostřednictvím jsou tedy vnímány i všechny předchozí charakteristiky krajinných celků.

Obraz krajiny, potažmo krajinné struktury projevující se navenek svou texturou, k nám mluví pomocí **typických znaků**. Typické znaky krajiny jsou jednotlivé, člověkem v krajině smyslově přímo i zprostředkovaně vnímané charakteristiky krajiny, které spoluvytvářejí její obraz a určitý prostor pro člověka identifikují, a tím vytváří její ráz.

Poznámka: *Z typologické diferenciace české krajiny bere studie v potaz pouze rámcové typy využití krajiny a reliéfu. Rámcový typ osídlení je vzhledem k posuzovaným záměrům větrných parků v podstatě nedůležitý – VTE je pro každý z nich novým, stejně rušivým znakem.*

Individuální diferenciace krajiny dle jejího vizuálního vnímání bylo provedeno pouze na úrovni supervizaálních celků (SvC), včetně určení jejich základních charakteristik. Vzhledem k rozměrům posuzovaných VTE je vyhodnocení na úrovni konvizaálních krajinných celků (KvC) poměrně málo smysluplné, neboť jakýkoli z nich je jejich výstavbou zásadně dotčen. Význam narušení KvC se liší pouze podle jejich pozice v celku nadřazeném, tj. SvC, což je řešeno v rámci vyhodnocení ovlivnění jeho charakteristik.